
Senaftens uden for Det kgl. Teater

Et skuespil af

Kaj Munk

Udgivet i 2015. Teksten må i denne form frit benyttes med angivelse af Kaj Munk Forskningscentret, Aalborg Universitet, som kilde.

Kaj Munk Forskningscentret, Aalborg Universitet.

Indhold

Senaftens uden for Det kgl. Teater	4
Metadata om værket	4
Titel	5
1. Akt: I	5

Senaftens uden for Det kgl. Teater

Kilde *Berlingske Tidendes Søndagstillæg* 9. december 1934

Indledning

I efteråret 1934 kørte Munk galt i sin bil på vej hjem fra Ringkøbing efter at have hentet en ny jagthund. Ulykken var ikke katastrofal, men den resulterede for Munk i en brækket næse og en del skrammer, som krævede en månedslang rekonvalescensperiode, der typisk for Munk blev fordrevet i Vedersø med jagt og diverse skriveprojekter. Et af disse var dette lejligheds-skuespil til Det kgl. Teater i anledning af en festforestilling for Holbergs 250-års fødselsdag.

Skuespillet er et af Munks korteste og muntreste og består blot af en enkelt dialog mellem to af Danmarks største dramatikere: rationalisten og komediegeniet Ludvig Holberg (1684-1754) overfor romantikeren Adam Oehlenschläger (1779-1850) – en ordkonfrontation mellem to store kulturpersonligheder, mellem to vidt forskellige kunstneriske retninger, hvor det tydeligt skinner igennem, at dialogen er lavet med respekt og kærlighed til begge sider.

Stilistisk og tematisk kan der trækkes klare paralleller til *Kunsten i København* (1936), mens skuespillet mht. formen hører til i rækken af enaktere i Munks dramatiske forfatterskab sammen med bl.a. *Præsten og Studenten* (1942), *Ewalds død* (1943) og ikke mindst *Før Cannæ* (1943).

Senaftens uden for Det kgl. Teater

Det kgl. Teater bad Kaj Munk om en Prolog til Festforestillingen paa Holbergs¹ 250-Aars Fødselsdag. Mens det lille Festspil, som Kaj Munk sendte Teatret, efter dettes Ønske paa et enkelt Punkt blev ændret, offentliggør Kaj Munk det her i dets oprindelige Form.

1. Akt: I

- (1) Holberg: Det trækker².
- (2) Oehlenschläger: Stykket?
- (3) Holberg: Hvad ved jeg om Stykkerne? De plejer ikke at trække. Enten spiller de noget gammelt Ragelse, der ikke har Bud til nogen Sjæl af i Dag. Eller ogsaa et af de moderne. Og af dem er der jo ingen, der kan skrive.
- (4) Oehlenschläger: Da tror jeg nok, den røde Lygte er ude.
- (5) Holberg: Saa? Er den det? Nej, virkelig. Jase. Hvad mon de... naa, ja, jeg er ligeglad. Jeg siger bare, det trækker. Man sidder her og faar nakken fuld af Gigt.
- (6) Oehlenschläger: Men Stedet er dog skønt.
- (7) Holberg: Ej, hvad skønt! Jeg vilde hellere staa ved Gl. Strand³. Opleve Pæreskuderne komme fra Stubbekøbing⁴ og Fiskemadammerne skændes med Fruerne om Rødspættepriserne, hoho, læg Mærke til, hvor frodigt alle de Naragtigheder, jeg har tugtet, netop de samme, blomstrer den Dag i Dag. Jeg har nu engang en amour for det gemene Folk.
- (8) Oehlenschläger: Mig passer Pladsen her saa saare vel. Dagen igennem kaade Cyklers Klingren, den tunge Sporvogns Brumm og Knurr, Basunstød fra Bilerne, som leger Dommedag. — Naar Mørket falder, dette Tog af Øjne, der ler og blinker, Lygters farvevekslen over den blanke Asfalt. — Folk der stævner os tæt forbi ved 8-tiden, alle klædt til Fest, med deres Sjæle klædt i Fests Forventning... jo, jeg elsker dig, min gamle By, mit unge København.

¹*Holbergs*: Ludvig Holberg (1684-1754), dansk-norsk forfatter, født i Bergen. Holbergs forfatterskab, herunder bl.a. de historiske skrifter, dramatikken (komedier) og essaysamlingerne, var stærkt påvirket af oplysningstidens ånd. Holberg opfattes ofte som en af dansk litteraturs fædre. En anden faderfigur med rod i en helt anden kunsterisk tradition er digteren Adam Oehlenschläger (1779-1850), som er dansk romantik og guldalderdigtningens største poet. [DSD]

²*trækker*: Siden indvielsen af Gamle Scene d. 15. oktober 1874 har Theobald Steins statue af Holberg og H. V. Bissens af Oehlenschläger flankeret indgangen i al slags vind og vejr. Ordet "trækker" er samtidig et ordspil i betydningen "at (til)trække publikum". [SAL & ODS]

³*Gl. Strand*: Område ved Frederiksholms Kanal v. Slotsholmen i København på strækningen mellem Nybrogade og Højbro Plads. Her var et myldrende folkeliv takket være fiskerkonerne og bådenes trafik og losning af fisk langs bolværkerne, hvilket altid har været et yndet motiv for tegnere, malere og fotografer. [GM & DKB]

⁴*Pæreskuderne komme fra Stubbekøbing*: Betegnelse for mindre fartøj eller sejlskib, der førhen anvendtes til transport fra provinsen til hovedstaden. Fortrinsvist var der tale om frugt og andre fødevarer, som delvis blev solgt direkte fra fartøjet. Betegnelsen bruges også nedsættende om mindre fartøj i al almindelighed. [ODS]

- (9) Holberg: Er det *Hagbard og Signe*⁵ eller noget andet af Deres, de har faaet svindlet sig Rød-Lygte⁶ paa i Aften?
- (10) Oehlenschläger: Svindlet!!?
- (11) Holberg: Ja, ærligt talt, min gode Konferensraad⁷, det er vel ingen Hemmelighed mellem os, at det var ikke med Henblik paa Deres kommende forskruede Tragedier, jeg sled og slæbte for at skabe den danske Skueplads.
- (12) Oehlenschläger: Forskruede? Hvad maa jeg høre? Min *Axel og Valborg*, min *Helge*, min *Hakon Jarl*.
- 8
- (13) Holberg: Ja, netop, højstærede! Deres *Hakon Jarl*! Hvad kan man lære af den Karl? En opstyltet Verseplaprer, der svælger i kvinderan og snigmordsplaner og staar den sunde simple Religion imod. Kom mig nu ikke her med Deres Heroisme! Jeg giver med Tugt at melde en L⁹. i den Heroisme, der ikke er nogen Nytte til.
- (14) Oehlenschläger: Hør nu engang et Ord, min Hr. Baron¹⁰. Jeg sad just og forberedte en Tale for Dem, man har bedt mig holde.
- (15) Holberg: For mig?
- (16) Oehlenschläger: Men nu kan en anden overtage den jobspost. For hvad er egentlig disse af Dem selv og Hr. Vilh. Andersen¹¹ saa højt beundrede Komedier værd? Sker der noget i dem, der løfter Sjælen, noget, der kaster Lys over Liv og Død? Aldrig farer der Blæst igennem dem eller skinner Sol fra Høj Himmel. De ejer en Sans for det latterlige i Forhold og hos Personer — og selv der er meget af det, De har spottet som urimeligt, nu anerkendt og selvfølgelig. Alle Jepper sover nu i Baronsenge, alle Kandestøbere er Borgmestre¹², og Verden staar jo endda. De forstod aldrig noget af Barnets Enfold, af Jomfruens Elskov, af Mandens Hang mod det høje for det højes egen Skyld. De saa kun Overfladen af Mennesker, kendte dem paa Pebersvendsmaner kun udvendig fra. Og derfor....

⁵*Hagbard og Signe*: Oehlenschläger skrev sin tragedie om elskovsparret fra den danske sagnhistorie i 1815. [DSD]

⁶*Rød-Lygte*: Munk har omskabt udtrykket ”at hænge den røde lygte ud” (udsolgt, fuldt hus) til ét substantiv. [ODS]

⁷*Konferensraad*: Dansk titel, hvis indehaver rangerede i 2. rangklasse (dvs. lige under adlen). Titlen blev brugt fra slutningen af 1600-tallet til ca. 1900, oprindeligt om kongens rådgivere i vigtige sager, siden rent titulært. [DSD]

⁸*Min Axel og Valborg, min Helge, min Hakon Jarl.*: Endnu tre værker af Adam Oehlenschläger: sørgespillene ”Hakon Jarl hin Rige” (1807) og ”Axel og Valborg” (1808) samt digtkredsen ”Helge” (1814). [DSD & ADL]

⁹*med Tugt at melde en L*: I Holbergs komedie ”Jeppe paa Bjerget” (1722) bruges udtrykket et par steder, fx ”Jeg tenkte, da jeg vaagnede, at gribe efter et Glas Carnali Sæk, men fik med Tugt at sige en L. i Haanden”. ”L” betyder lort. Udtrykket ”med tugt at sige” anvendes som undskyldning for, at man bruger et stødende eller upassende udtryk jf. ”med respekt at melde”. [ODS]

¹⁰*Hr. Baron*: Holbergs forfatterskab indbragte ham mange penge i den sidste del af livet, og han anbragte pengene i Brorup og Tersløsegård, som i 1737 blev sammenlagt til baroniet Holberg. Baroniet testamenterede han ti år senere til Sorø Ridderlige Akademi. [DSD]

¹¹*Hr. Vilh. Andersen*: Vilhelm Andersen (1864-1953) var dansk litteraturhistoriker og professor ved Københavns Universitet i perioden 1908-30. Andersens hovedværk er 2., 3. og 4. bind af ”Illustreret dansk litteraturhistorie” (1921-34), og han opfattede litteratur som et væsentligt led i den nationale dannelse. [DSD]

¹²*Alle Jepper sover nu i Baronsenge, alle Kandestøbere er Borgmestre*: Reference til to af Holbergs komedier fra 1722: ”Jeppe på bjerget” og ”Den politiske kandestøber”.

- (17) Holberg: Det kalder jeg en grausame Salbe¹³, Hr. Konferensraad. Er jeg saa smædet nok? Morsom er jeg vel heller ikke, mine Komedier er ikke morsomme, vel?
- (18) Oehlenschläger: Saa siger i hvert Fald en af Landets største Kritikere i Dag
- (19) Holberg: Javist, og De efterplaprer en Per Caudi¹⁴, en... Godnat, Hr. Konferensraad.
- (20) Oehlenschläger: Holberg, jeg forivrede mig. De tirrede mig ved at sige....
- (21) Holberg: Godnat.
- (22) Oehlenschläger: ja, ja, som De vil da. Godnat!
- (23) Oehlenschläger: Holberg, det er ikke mig, de spiller derinde. Det er Dem. Den røde Lygte er Deres.
- (24) Holberg: Mig? Naa! Saa? Ja, og hva saa?
- (25) Oehlenschläger: Kan De høre, de ler derinde i Aften. Den gamle Baron er nok stadig morsom.
- (26) Holberg: Ja, gu er jeg morsom. Det er jo det, jeg altid siger. Hvorfor vil ingen saa tro det?
- (27) Oehlenschläger: Vi fejrer nemlig Jubilæum i Aar. Holberg-Jubilæum, 250 Aar.
- (28) Holberg: Nej, men Herregud, er *det* allerede? Jeg maa tælle efter som Corfits¹⁵. Christian VI, Frederik V, saa den lille syrlige med Underbiddet, og saa Kong Dannermand med Maven¹⁶, og saa... jo, saa min Sandten, det passer, 250 Aar! Den Tid er s'mænd gaaet hastigt. Hvorfor sidder De for Resten dør og fedter med den modbydelige Velvilje paa Deres alt for embonpointerede¹⁷ Træk? Vi to er færdige med hinanden, efter hvad der nys er passeret mellem os.
- (29) Oehlenschläger: Holberg!
- (30) Holberg: 250 Aar, min Herre! Naar De bliver saa gammel, faar De maaske ogsaa noget opført, et af Deres Sørgespil, og kan sidde herude og høre Huset le.

¹³*en grausame Salbe*: Udtrykket - en grusom salve - skal forstås overført som en ordstrøm, svada eller bredside af ord. Udtrykket stammer fra Holbergs komedie, "Jacob von Tyboe" (1723), hvor hovedpersonen i 5. akt siger: "Det war ein grausom Salbe. Die gantske Armee ruiniret auf ein mahl". Udtrykket fungerer således som en satirisk kommentar til indholdet af Oehlenschlägers forudgående replik. [ADL & ODS]

¹⁴*Per Caudi*: Tidligere brugt øgenavn eller skældsord for studenter, som kom af deres standsdragts hætte, der var forsynet med en strud eller hale (på latin "cauda"). Øgenavnet bruges endog i den førømtalte Holberg-komedie, "Jacob von Tyboe". [SAL & ADL]

¹⁵*Corfits*: Reference til 4. scene i 1. akt af "Barselsstuen" (1723), hvor den ældre Corfitz prøver at tælle månederne for at finde ud af, om den noget yngre kone kan have været ham utro og undfanget barnet med en anden mand. [ADL]

¹⁶*Christian VI, Frederik V, saa den lille syrlige med Underbiddet, og saa Kong Dannermand med Maven*: Holberg forsøger at udregne tidspunktet og sin alder efter kongerækken: Christian 6. (1699-1746, konge fra 1730) og Frederik 5. (1723-1766, konge fra 1746). Så langt så godt, men hvem, Munk tænker på med betegnelsen "den lille syrlige med underbiddet", er ikke helt klart. Der må dog næsten være tale om Frederik 6. (1768-1839), der bl.a. på C. W. Eckersbergs portræt fra ca. 1830 passer til beskrivelsen. Med betegnelsen "Kong Dannermand" menes Frederik 7. (1808-1863), som var den sidste mandlige efterkommer af Oldenborgerne og Danmarks sidste enevældige konge. Hans gemalinde, født Louise Christine Rasmussen, blev kaldt grevinde Danner. [DSD & DK]

¹⁷*embonpointerede*: Adjektiv-dannelse af det franske ord "embonpoint" (egentlig betydning: i god tilstand), som betyder fyldige eller fede (træk). [ODS]

- (31) Oehlenschläger: Nu skal De være skikkelig, Holberg. For nu faar De Besøg, Se bare, hvor fine Gæster der nærmer sig dèr.
- (32) Holberg: Faar jeg Gæster? Men Herre, min Gud! Fru Heiberg¹⁸, Frydendahl¹⁹, Phister²⁰, Olaf Poulsen²¹, min Sandten! Sveden springer mig frem paa Panden, som var jeg Fru Corfits i *Barselstuen*.
- (33) Fru Heiberg: Fra Kunstens evige Rige heroventil kommer vi, Mester, for her paa dette Sted at samles med Dem en flygtig Stund, for at bringe Dem Blomster, Buket paa Buket af Tak for alt, hvad De gav os Lov til at skænke vort Folk. (*Alle de døde store Skuespillere lægger Blomster for Holbergs Fod og siger en for en Tak. Holberg sidder selv stram og vil ikke give sig, norsk og pebersvendebrøsig; da Olaf Poulsen kommer, siger han barsk:*)
- (34) Holberg: Sig en Vittighed, Poulsen!
- (35) Olaf Poulsen: Kan mare²² ikke, Farlil, mindes alle store Stunder i mit Liv, panis finis, panis gravis²³, har ikke anden Sufflør i Aften end mit Hjerte, saa bliver det til enestens Taarer, Mester.
- (36) Oehlenschläger: (*rejser sig*) Holberg, vor Fader! Alle Kammeraterne her har bedt mig....
- (37) Holberg: Jasaa! Skal jeg have mere af den Tønde endnu!
- (38) Oehlenschläger: Jeg var jo selv i min Ungdom Skuespiller —
- (39) Olaf Poulsen: Søgte at blive.
- (40) Oehlenschläger: Men jeg holdt op —
- (41) Olaf Poulsen: Og Gudskelov for det.
- (42) Oehlenschläger: Og stræbte saa blot i det private at naa Olaf Poulsen-Maalene. Nu, Holberg, som Skuespiller taler jeg da, ikke jeg, men vi alle siger til dig: Holberg, vor Fader! Vi, dine Børn, vi bringer dig i Aften al den Jubel, alt det Bifald,

¹⁸*Fru Heiberg*: Johanne Luise Heiberg (1812-1890), den førende kvindelige danske skuespiller i 1800-tallet og en central skikkelse i tidens åndsliv. [DSD]

¹⁹*Frydendahl*: Peter Jørgen Frydendahl (1766-1836) var en af Det Kgl. Teaters mest alsidige skuespillerbegavelse i tiden. Hans force var især det komiske rollefag såsom Holbergs ”Jacob von Tyboe”, men han gjorde sig også gældende i det seriøse repertoire, fx spillede han den første Hakon Jarl i Oehlenschlägers tragedie (1808). [DSD]

²⁰*Phister*: Ludvig Phister (1807-1896), dansk skuespiller og sin tids betydeligste komiker med speciale i Holberg-roller. [DSD]

²¹*Olaf Poulsen*: Olaf Poulsen (1849-1923), dansk skuespiller og sin tids førende komiker. Ligesom sin læremester Ludvig Phister var Poulsen en Holberg-specialist og spillede ikke færre end 34 roller i det holbergske repertoire. [DSD]

²²*mare*: Ordet blev brugt i forbindelse med ønsker, eder og forsikringer, hvori propriet Marie eller Maria indgik som fx ”så, hielpe mig Gud fader og Mari, den rene mø”. Ordet bruges kun arkaisk og især som efterligning af Holbergs sprog, hvor det har været brugt som en mild ed, en forsikring lig sandelig eller minsandten. [ODS]

²³*panis finis, panis gravis*: Reference til Holberg-komedien ”Erasmus Montanus” (1723), hvor Per Degn i 4. scene, 1. akt taler om, hvad brød hedder på latin. I denne situation har Erasmus’ fader lige spurgt om, hvad grovbrød så hedder, hvortil Per svarer: ”Det heder Panis gravis, og fiin Brød Panis finis.” Typisk for Holberg har Per Degn ikke helt styr på latinen, men får de danske ord til at lyde latinsk: ”Gravis” (tung) kommer til at betyde ”grov”, mens ”finis” (ende eller slutning) kommer til at betyde ”fin”. Yderligere kan det bemærkes, at Olaf Poulsen debuterede i netop ”Erasmus Montanus” i 1867, men dog ikke i rollen som Per Degn. [ADL & DSD]

Folket i mere end tvende²⁴ Aarhundreder har ødslet paa os. Det var jo dig, der med Geniets Skarpsyn saa Guld, hvor de andre kun øjnede fattigt Støv: dansk Tunge og Tænkning, Scenens Kunst. Du løftede Jeppe op i Baronens Seng, du gjorde ham værdig til at være der. Det Danmark, Slægten i Dag bygger paa, har du lagt Syld²⁵ til, du var Nordens og din Tids Hitler, men paa ægte dansk Vis, du besindede os paa vort Væsens Grund, men ikke ved at exercere og byde, nej, du lo din Visdom ind i vore Hjerter, du smilte os Mod til, lod os gro ved dit Lunes Varme. Derfor hylder vi dig for, hvad du var og er, hvad du gav og giver og bliver ved med at give, hylder dig for din Djærvheds²⁶ Latter, du Vissenspind, for din Sundhed, du altid Syge, din Folkelighed, Hr. Baron, din ødsle Tro paa Aand, du Pengesamler, din Danskhed, Nordmand — alle Danmarks Mænd og Kvinder af Aand og af Hjerter hylder dig, Pebersvend, som dine Børn: hil Fader Holberg!

(43) Holberg: (*rejser sig*) Stille! Mit Fædreland, Norden! Nordisk Væsen er Uforsagthed — det frie Sind, der hugger sig Vej med Munterheds Morgenstjerne, hvor mange Vande der saa fryser til. Jeg tænkte, at ogsaa vi her i Norden havde noget at lære de andre Folk, naar vi blev voksne nok til at vikle os ud af Svøbet. Nu var det min Tro — de andre lo, men jeg var stædig, de fnøs, og saa lo *jeg* — at til denne Folkets Opdragergerning af sig selv var det værd at have fæstet to Piger i Gaarden, ikke blot Kirkens Madonna, den pligtro og dydige, men ogsaa Teatrets ferme Tøs, Pernille²⁷, den smaa, forslagne²⁸, evindelige veloplagte. Nu skumler Godtfolk som paa min Tid, men jeg tror stadigvæk paa de to Piger: Madonna og Pernille. Og derfor sig ikke ”leve Holberg”, men sig saadan: Et Teater, hvor dansk Aand lyser, og dansk Tunge lyder i Kraft og Renhed, det leve — leve altid!

(44) Oehlenschläger: Vel! Saa raaber vi alle, Levende og Døde, et Leve Holberg og hans danske Skueplads!

Kaj Munk

²⁴*tvende*: Nu kun poetisk eller højtideligt. Kommer af det oldnordiske ”tvennir” (to indbyrdes forskellige) og betyder ”to”. [ODS]

²⁵*Syld*: Kommer af det middelnedertyske ord ”sul(le)” og betegner egentlig et vandret tømmerstykke, der i en bindingsværks- eller stavbygning tjener til underlag. Her bruges ordet sandsynligvis i bredere forstand som ”fundament”. [ODS]

²⁶*Djærvheds*: Kommer af det gammeldanske ”d(i)erf”, som i denne sammenhæng betyder modig, dristig, uforsagt. [ODS]

²⁷*Pernille*: Pernille er en særlig figur hos Holberg fra bl.a. ”Den Vægelsindede” (1722) og ”Den Stundsløse” (1723). Pernille er den kvikke tjenestepige, som altid har en vigtig finger med i spillet, når intrigernes udføres i komedierne. [ADL]

²⁸*forslagne*: Betyder snu, klog eller udspekuleret. [ODS]